د ټولنی علم

د اروابناد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکریا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرليك	مخ	سر ليك	مخ
د مترجم مقدمه	ا	علم النفس	٢٠-١٩
لمړی باب د اجتماع علم	١	خاطر	٢٠
د اجتماع ماده او موضوع	٢-١	د عقل دروزلو لاری	٢١-٢٠
د انسانی اجتماع تاریخ	٣	د عقل وده او اقسام	٢٢-٢١
اجتماعی تطور	۴	د بدن روزل	٢٣-٢٢
له طبعي تاریخ سره د ټولني د علم اړه	۵-۴	بدنی ورزش او ریاضت	٢٣
انسان او معدن	۵	خپل اولاد څنګه وروزو	٢۵-٢٣
انسان او نبات	۶	کورنی اجتماع	٢۶
انسان او حیوانیت	٨-٧	کورنی تعاون او مرسته	٢٧-٢۶
د اقلیم د آب و هواتاثیر په روحیاتو		دویم باب: د اجتماع روح	٢٩-٢٨
کښی	٩-٨	ملت څه شی دی	٣١-٣٠
معتدل اقلیمونه	٩	دریم باب: حکومت	٣٣-٣٢
سړي مځکې	٩	د حکومت وظیفه	٣۵-٣٣
تاوده اقلیمونه	١٠-٩	د حکومت په باب کښي د	
انساني ټولني	١١	پخوانیو نظریه	٣۶
کورنی ژوندون	١٢-١١	د حکومت په باب کښی د	
ازدواج	١٢	پخوانیو مصریانو نظریه	٣٧-٣۶
ازدواج او اجتماعی ټولنه	١٣-١٢	حکومت د اسلام په نظر	
د کوزدي کال او وخت	١٣	کښی	٣٩-٣٨
د کور سرشته (تدبیر منزل)	١۴	د ملت د مشر صفات	۴٠
د انسان سیاست له ښځي سره	١۴	د عربو په نزد د مملکت	
د انسان سیاست له اولاد سره	١۵	ارکان	۴١
د انسان سیاست له خپلو خدمتکارانو		رعیت	۴١
سره	١۶-١۵	عدل	۴٢-۴١
کورنی نیکبختی	١٧	عمرانات او آبادی	۴٢
لمړی تربیه	١٨-١٧	تدبیر	۴٣
تربیوي مذاهب	١٨		
د تربیی نېټی او هغه شیان چه پر تربیه			
کښی اثر کوی	١٩-١٨		

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشی کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بی له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسیره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسیږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوك پوهیږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډېر ښه معلومیږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پېژندل کیږی.

د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو وروښو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنې) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څېړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړېږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښېږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کېږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیدایښت او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څېړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

بله دا چه آیا انسان اول ځل په همدغه صورت پیدا شویدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانیت درجی ته رسېدلی دی.

دا یو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښی شویدی پدې دری مذهبو کښی خلاصه کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: انسان د تصادف په طور بی له دې چه د چا اراده پکښی دخل ولری پیدا شوی دی چه دطبیعت مخلوق ورته ویل کیږی.
دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پیدا شوی دی.
دریم: انسان لمړی ځل په یو بل صورت پیدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړیده.
د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په یوه کلك غلاف (پوښ) کښی په بحر کښی پیدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بیائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.
دوهم مذهب چه زموږ دینی عقیده او صحیح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وایی چه په زرګونو کلونه زموږ له نظره تیره شوه چه انسان بلکه هر حیوان په خپل صورت پاتی دی او هیڅ تغیر پکښې نه دی پیښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښی لیدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پیدا شوی دی او که داسی نه وای نور تغیرات به هم موږ لیدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه یوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دینی عقیدې ته پکښی دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظریې ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاریخ طبیعی په بحث کښی وایی: د اروپا سپین رنګی انسان او د افریقې توربخن انسان او د امریکی سوربخن انسان د یوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقلیم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظریه ردوی چه هغوی د څېرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دلیل ګڼی.
د دریم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دلیل نلری، چه د سړی زړه ته ولویږی دوی د انسان او بیزو په منځ کښی په یوه سلسله قایل دی چه تر اوسه ئې نه ده پیدا کړی ا د ډېری زمانې تیریدو ته منتظر دی. تر دې ځایه یو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که موږ د انسان په ماهیت کښی بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمرانی پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسانی اجتماع تاریخ

که هر څومره پلټنه وکړو دا نه معلومېږی چه انسانی اجتماع له څه وخته شروع کېږی او د دې بڼ نیالګی په کوم وخت کښی ایښودل شویدی، ځکه چه هر څه چه د تاریخ پاڼو قید کړی دی هغه د بشری جمعیت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پیدا شوېده او د اجتماع نیلې له اولنی انسان سره چه د ځمکی په مخ پیدا شویدی سمی پیدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتیاج یوې ملګری (ښځی) ته حس کړی او له انفرادیت ځنی بېزار شویدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنیاد دی چه د تاریخ له زمانې ځخه پخوا ایښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم یو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنیت ځخه پیدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتیاج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو ځاروو له ډاره ځمځو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاریخی عصر پیدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی لیدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعیت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاریخ دپاره د بحث موضوع پیدا شوېده نو ویلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له میلاده مخکښی وضع شویدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چین، یونان چه د ترقۍ هسك بام ته ختلی و او تاریخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بیانوی دا یو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سیاست د اجتماع په صحیح او پایدار اساس باندی قایم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له میلاده مخکښی د دنیا ښایسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانین ډېر متین او صحیح و بل سبب نلری، نو ویلی شو چه د انسانی اجتماع تاریخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له یوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پیدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته یې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې ترڅه وخته پوری وساتلی شی، ځکه چه ملتونه هم لکه افراد زېږنت او ځوانی، مرګ او ژوند لری چه انسانی تدابیر ئې مخه نشی نیولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعی تطور

د هغه ضرورت او احتیاج په اثر کښې چه ضعیفان ئې د زورورو، د تېرى د مدافعې دپاره اتحاد او یووالی ته لرى انسانی اجتماع له کورنۍ څخه قومیت ته او له قومیته ملیت ته ترقی کړېده، همدارنګه سلطه او واکداری هم رورو زیاته شوې او وروسته ترېنه حکومت تشکیل شوی دی، په اوله کښې یوازی پلار پخپل اولاد باندی آمریت او حکم درلود، وروسته مشر او رئیس پخپلی کورنۍ کښې واکداری پیدا کړې او پس له هغه ئې په کلی او قبیله کښې مشرتوب موندلی دی، وروسته چه قبیلې وسعت او پراخوالی موندلی او شعبې یکښې جوړی شوی دی، سره لدې چه هری شعبې ځانته مشر درلود مګر عمومی مشرتوب د یوه سړی وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حیثیت پیدا کړ.

بعضې وایی چه د مور سلطه تر پلار مخکښې وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وی، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خاندانې سلطه د نورو سلطو سرچینه ده.

له طبیعی تاریخ سره د تولنی د علم اړه

هر کله چه طبیعی تاریخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل کېږی ښائې پخوا لدینه چه مورږ د اجتماع په لمړیو عواملو کښې بحث وکړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبیعی تاریخ سره لری هم لږ څه ښکاره کړو.

څنګه چه اوبه او هوا او د یوه اقلیم طبیعی حالت پر معدن، نبات او حیوان اغېزه کوی همدارنګه په انسان کښې هم ډېره اغېزه لری، نو باید هغه طبیعی عوامل چه د انسان، حیوان، معدن او نبات په پیدایښت کښې اثر لری ښکاره او ظاهر شی، څوك چه د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر نه وی او د دوی ارتباط ورته نه وی معلوم، ښائی د دې خبری په اورېدو ډېر تعجب وکړی، لیکن باید دوی فکر وکړی چه انسان له څه شی او څنګه پیدا شوی دی؟ ظاهره خو انسان له وینو، غوښو، هډوکو جوړ شوی مګر د ده علاقه له نبات یا معدن او حیوان سره څه شی دی؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځکی په کایناتو کښې خپله رتبه وپېژنی او له حیوان او نبات څخه خپل امتیاز حاصل کړی باید د طبیعی تاریخ څخه برخه ولری. پاك خدای زمونږ دپاره امثال بیان کړی او لکه احسن القصص د پیغمبرانو قصې ئې راته کړی دی دا ټول د دې دپاره دی چه مونږ اجتماعی نظام او د شعبو سیاست ته لاره پیدا کړو، او د اجتماعی حیات دپاره ترېنه قانونی درسونه واخلو.

پیغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشری او حیوانی نفسونو په منځ کښې مناسبت او مشابهت لیده، اول ځل ئې د حیواناتو او رمو په ساتنه او تربیه شروع کړېده او وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئې د انسانانو تربيې ته ملاتړلې، دوی پدې پوهېدلی دي چه په بعضی نفسو کښی غضب او په بعضو کښی حلم وی، بعضی قوی او بعضی ضعيف وی، نو د هر چا حق ئې پېژندلی او ساتلی دی.

ښائې چه انسان د حيوان او نبات طبيعت او د کانو خواص وپېژنی ترڅو چه داجتماعی هيئت خدمت وکړی شی، او پدې پوه شی چه د مواليد ثلاثه (حيوان، نبات، جماد) حال له انسانی نظام سره تطبيق کېږی، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضی کايناتو سره اړه او علاقه لری.

انسان او معدن

معدنيات هغه اجسام دي چه تر ځمکی لاندی بخارو او لوګيو څخه پيدا شوی او له مختلفو اقسامو څنی جوړ شوی دی. د اجسام د ترکيب په اعتبار بعضی قوی او بعضی ضعيف وی، بعضی اوږدوالی او پلن والی قبلوی او بعضی د دې صلاحيت نلری، انسان هم لکه معدن چه له آبی بخارو څنی پيدا کېږی له اوبو څخه پيدا کېږی او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټيټوالی په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وی نو هغه انسان چه تهذيب قبلوی لکه هغه معدنی شی دی چه هر صورت قبلوی او زرګر يا پښ ترينه هر څه جوړوی او حکما لکه هغه قيمتی کاڼی داسی دی چه په کانو کښی پيدا کېږی.

کومی د پوخوالی دورې چه تر ځمکی لاندی د حرارت او رطوبت په سبب کان باندی تېرېږی، له هغو دورو سره مشابهت لری چه د انسان په نطفه باندی په رحم کښی تېرېږی، او غوښه، وازده، هډوکی ترينه جوړېږی، پس له هغه چه انسان له موره پيدا کېږی نو کومی دورې چه په کوچنی باندی د روزنی په وخت کښی راځی، او مختلف احوال لکه روغتيا، ناروغی، نيکبختی او بدبختی ورته پيښيږی دا لکه هغه تطورات داسی دی چه معدنياتو ته د کاريګرو او کسبګرو له لاسه رسيږی، او مختلف صورتونه قبلوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تی رودلو څخه لکه بوټی (نبات) بې له بشپړی ارادې غذا خوری او حرکت کوی نو که غذا ئې طبیعی وی، د بدن په وده او لویوالی کښی تاثیر کوی او که روحی وی د عقل او وینښتوب په زیاتوالی کښی صرفیږی پدې وخت کښی ماشوم د خپل محیط القاآت قبلوی او لکه نبات د خپلی کورنۍ له حاله سره وړ پاڼی او مېوه نیسی.

نو ښه روزنه د کوچنی په حال کښی هغه تاثیر کوی لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښی لری، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسی دی چه د نباتاتو د مړاوی والی او وچوالی سبب ګرزی. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهیږی او پدې علم کښی لاس لری هغه کولی شی چه خپل اولاد لکه یوه ښه بوټی داسی ورروزی او ښه نتیجه ترینه واخلی.

غرض دا دی چه د کوچنی روزونکی باید د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر وی، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لری هغه ورته معلومه وی چه د کوچنی په تهذیب او روزه په ښه ډول بری ومومی او د اجتماع علم د کونیه علومو په یوه متین اساس بنا شی، چه موږ هم د غرب له ژوندیو ملتو سره د سمی روزنی په اثر کښی برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شی او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنی وانبه وی او بعضې ونی، ورته معلوم شی هغه پوهیږی چه انسانان هم بعضی لکه وانبه پخوا لدینه چه ونه ځنی جوړه شی د طفولیت په وخت کښی مری او بعضی لکه ونی کمال ته رسیږی، بعضی انسانان لکه میوه داری ونی نفع او ګټه لری او بعضی لکه بی مېوو ونو غوندی بې فایدې وی.

لکه چه بعضی نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښی وده کوی، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوی، همدارنګه د انسانانو په ډله کښی هم بعضی د طبیعی مناظرو په لیدلو او د پاکی او آزادی هوا په تنفس ښه نشو و نما کوي او بعضی لکه هغه بوټی چه په تورتم او تیاره کښی ښه لوئیږی او د لمر په رڼا کښی خرابیږی دوی هم په یوه فاسد محیط او تررمۍ کښی روغ او جوړ وی او په ښو ځایو او شنو باغو کښی زړه تنګی کیږی، او هغه شان وده نه کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښی پس له بلوغه شعور او احساس زيات ميندل کيږی او ورځ په ورځ خپل احتياجات ښه خوراك، ښې ښځی، ښه ځای او داسی نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهويه ويله کيږی.

پدې وخت کښی چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښی ووينی، د کلان کاریِ آثار پکښی څرګنديږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښی زياتيږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښی حيوان له انسان سره شريك دی، نو هر کله چه د ځوانیِ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړيو عناصرو آثار او د مور او پلار خويونه پکښی ښکاره کيږی، نو که له لوړی او زوروری کورنیِ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښی نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نيسی او دنائت خواته ميل نه کوی او که چيری له ټيټی او خسيسی کورنیِ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پيدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعی څخه حسابيږی چه په شرارت کښی يو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحياتو کښی ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حيوانات بعضی قوی وي، چه درانه بارونه له يوه ځايه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښی هم بعضې داسی کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هيڅ نلری يوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پيدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنی واخلی.

تر دې ځايه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حيوان په منځ کښی موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د يوه ملت قايد ته لازمه ده چه د کايناتو او موجوداتو ټول قوانين له بسيطو عناصرو ځنی نيولې، تر لويو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونيسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبيعی تاريخ په لوستلو او تطبيقولو باندی مصروف شی ځکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنی استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانين او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شی چه موږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه
د قوم په روحیاتو کښی

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښی اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښی هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماٴ او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښی لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او وسنیو ملتو په حال کښی غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښی هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.

نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کیږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښی

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی
د زراعتی محصولاتو زیاتوالی	-	سستی، تنبلی، د ابتکار ضعف
د محصولاتو لږ والی	-	د عزم قوت، او د ذهن انکشاف
د کانو زیاتوالی	-	عملی اقدام، او د اختراع فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هغه عوامل دی چه عمرانی پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقیاس مقرر کړی مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټیټوالي عوامل یو شان او مساوی نه دی ځکه چه موږ ته تاریخ، د تودو ملکو مدنیتونه لکه: هند، چین هم راښئیی، نو ویلی شو چه د تودوخی زیاتوالی نسبت سړتیا او برودت ته په انحطاط کښی لږ تاثیر لری د همدې لامله بعضی اجتماعیون وایی چه د تودې مځکی خلق د ترقۍ استعداد لری خو اطمینان او د حاکمانو د لجوئی ورته ضرورت دی.

معتدل اقلیمونه

معتدل اقلیمونه د تودو او سړو ملکو په منځ کښی واقع دی او قسم قسم بوټې پکښی شنه کیږی.

د داسی ځایو خلق په کسبو کښی یو له بله مختلف وی. په فلاحت کښی تر نورو تکړه په تجارت کښی هوښیار، په صناعت کښی ګړندی اوله همته ډك وی.

سړې مځکی

ساړه اقلیمونه چه په شمالی منجمده منطقه کښی واقع دی ځمکه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروریات له بحر څخه مومی او دا حالت طبعاً د دوی د صبر او قناعت موجب ګرزی.

تاوده اقلیمونه

تاوده ځایونه چه زراعتی محصولات پکښی ډیر او قسم قسم وی خلق ئې د محصولاتو د زیاتوالی په سبب له احتیاجه خلاص وی، او زیار ایستلو ته نه مجبوریږی نو طبعاً عیاش او تنبل وی، دوی یوازی عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم ورباندی مقرر وی هم ورته ډیر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او بری میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازی د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وراندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربښمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.

همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلیږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې څخه پېژندل کیږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کیږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانی ټولنی

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس ایښود، د سیاست او اجتماع علم ئی هم په نظر کښی نیولی وو، وګورئ! ابونصر فاریابی[1] له لسوقرنو راهیسی دې خواته توجه کړیده او د خپل کتاب (ارا اهل المدینة الفاضله) په اخر کښی ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه موږ ئې د انسانی اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پوری اړه لری او انسانی اجتماعات بعضی کامل او بعضی غیر کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کېږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د یوه ملت اجتماع ته چه د دنیا په یوه حصه کښی وی ویل کېږی او صغری دیوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وایی.

غیر کامله اجتماع ځانی لکه د یوه کلی یا محلې یا د یوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ځانی دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کېږی.

هره وړه ټولنه د لویی اجتماع خادمه ده، او یوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ویله کېږی، چه افراد ئې د سعادت په مېندلو کښی یو له بله سره مرستی وی او که داسی نه وی نو غیر فاضله ورته وایی.

فاریابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبیه کوی او وایی چه یو ملت یا د یوه ښار اوسېدونکی لکه یو بدن داسی دی چه بعضی اعضا پکښی خادم او بعضی مخدوم وي، چه د رتبی په اعتبار یو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظایف لری همدارنګه د یوه وطن اوسېدونکی هم هر یو د ځونبی کار استعداد لری او هر یو د خپلی رتبې او مقام په اعتبار ځانته حیثیت مومی.

کورنی ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبایلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحیح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سیادت او حریت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسی نه وی نو په ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو ځکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاریخی دورو او په منزلی امورو کښی بحث کوو.

---

[1] ۱ ابونصر فاریابی (۲۶۰ – ۳۳۹ هـ) مشهور فیلسوف دی، چه زموږ د وطن په فاریاب کښی زیږیدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازدواج

ازدواج یعنی ښځه کول یو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانینو په اعتبار تغیر پیدا کوی، او له طبیعی صورت خځه شرعی حالت او مفید صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې یو طبیعی امر، او مقننین ئې مدني تړون ګڼی، د دین خاوندان ئې یو مقدس او مسنون کار او د نسل د زیاتوالی دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعیون او اقتصادیون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت یو لوی سبب شمېری.

بعضې خلق لکه یونانیان ښځه د نارینه یوه حقیره خادمه او شریره طایفه ګڼی چه د تذلیل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنیت دوی ته له خپلو حکماو پاتی شوی دی مګر څوك چه حقیقت ته رسېدلی دی هغه د ښځو په حق کښی دا قسم ذهنیتونه نلري او په ښه نظر ورته ګوری.

ازدواج او اجتماعی ټولنه

که څوك غواړی چه روغ او سلیم العقل افراد او یو قوی نسل د جامعې د خدمت دپاره پیدا کړی باید له مسکراتو او هغو شیانو چه د ګیډی د ناروغیو سبب ګرزی خپل ځان وساتی، ځکه چه اولاد زیات صحی خصایص له خپل پلار او مور ځنی مومی، نو پلار برسېره پدې چه ښائی د ښې روغتیا لرونکی وی ښه تندرسته ښځه دی هم په نکاح اخلی چه اولاد ئې قوی او صحیح راشی.

که سړی څه قدر ضعیف هم وی که ښځه قوی او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښی د مېره د ضعف تلافی کولی شی، او که دواړه ضعیف وی نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعیف وی.

دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضی ده، چه اخلاقی او جسمی صفات له پخوانیو خځه وروستنیو ته انتقال کوی نو باید پخوا له ازدواج خځه دا مراعات وشی، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکی نسل ته یا له ښځی ځنی مېړه ته او له مېړه خځه ښځی ته سرایت کوی خلاص وی، نو هر ملت که غواړی چه تر نورو ملتو قوی او د ترقی په لاره کښی وړاندی وی ښائی د دغسی امراضو چه د ازدواج په واسطه سرایت کوی جلوګیری وکړی. څوك چه پدې باب کښی زیاتو معلوماتو ته ضرورت لری هغه باید هغو طبی کتابو ته چه پدې موضوع کښی ډېر تفصیل لری او خورا مفید دی مراجعت وکړی او خپل معلومات کامل کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کوزدې کال او وخت

څه شی چه د ډېر غور او دقت وړ دی هغه د واده او نکاح وخت دی، ډېر خلق د خپل زوی او لور نکاح ته پخوا له بلوغه اقدام کوی، او بعضی تر دېرشو کلو بلکه زيات تاخير کوی نو د دې دپاره چه دا افراط او تفريط له مينځه ليری شی او يو مناسب ټاپی ورته وټاکل شی، اطباؤ پدې موضوع کښی ډېر غور کړی او ويلی ئې دی هر وخت چه هلك او نجلی خپل تناسلی احتياج حس کړی او بلوغ ته ورسېږی دوه کاله وروسته لدې بايد د دوی د ازدواج او نکاح دپاره اقدام وشی، ځکه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوی دواړه د ازدواجی حيات او کورنۍ ژوندون په خوند ښه نه پوهېږی، او عمر ئی سره تريخ کېږی تناسلی اعضائې هم د ودی او لويښت انتهائی حد ته نه وی رسيدلی، نو هم دوی ته ضرر رسيږی او هم ئې اولاد ضعيفه کېږی نو پس له بلوغه بايد دوه کاله نور هم تاخير وشی، تر دې زيات تاخير هم ښه نه دی، ځکه چه تناسلی اعضا بيکاره او مهمل پاتی کېږی او تناسلی قوت ئې ضعيفه کېږی، نو دغه وخت بايد د واده دپاره مناسب وګڼل شی او هيڅ تقديم او تاخير پکښی ونشی.

د بلوغ زمانه د دې لامله چه يو ځای له بل ځايه د آب او هوا، تودوخی او سوړتيا په اعتبار فرق کوی تعين نشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کور سرشته (تدبير منزل)

څوك چه د اجتماع علم ته په سر سرى نظر ګورى هغه به دا بحث او د ازدواج مسايل او همدارنګه د عايلى د روغتيا خبرى د دې کتاب له موضوع څنى خارجى وګڼى مګر که ښه ځير شى او پدې پوه وى چه عايله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړۍ حلقه ده، چه رورو زياته شوې او تر دې حده رسېدلې ده، هغه به مو مقصر وبولى که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګنى، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلى سينا پدې موضوع کښى ليکلى دى را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شى چه د تدبير منزل علم د دې عصر له ارمغانونو څنى نه دى له ډېرى مودې پدى خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له ((ارشاد القاصد)) څخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښى ليکل شوى او پخوانى کتاب دى د دې علم تعريف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وايى چه د تدبير منزل علم د ښځې او مېړه او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښى بحث کوي، او فايده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزى.

د انسان سياست له ښځې سره

شيخ بوعلى سينا وايي چه صالحه او نيکه ښځه له نر سره په مال کښى شريکه او د کور په کارو کښى ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښياره، ديناره، فرمان برداره او امانت ګره وى چه له خپل مېړه سره زيات محبت لرى او په خدمت کښى ئې صادقه وى، شنډه او زبان بازه نه وى او برسېره پدې د انتظام او تدبير خاونده وى چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زياتوى او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتى.

شيخ د مېړه په سياست کښى له ښحى سره دا شيان ضرور ګڼى.

ځان د ښځې په نظر کښى مهيب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشغولول، دا ځکه چه که مېړه د هيبت خاوند نه وى ښځې ته سپك او معمولى سړى ښکارى او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼى.

همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځې د محبت او دلچسپۍ سبب ګرزى، ښځه ئې د خپلې سر لويۍ موجب ګڼى او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګورى، د ښځې مشغولول د کاله په کارو باندى هم يو مهم امر دى چه ښځه له بيځايه ناستى ولاړى منع کوى او له کور سره ئې دلچسپى پيدا کوى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سیاست له اولاد سره

شیخ بوعلی سینا وایي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضی حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.
اول باید مور او پلار خپل اولاد ته یو ښه مناسب نوم پیدا کړی او وروسته ورته یوه داسی دایي پیدا کړي چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دایي شودې په طفل کښی اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی ځنی پرېکړ شی باید پخوا لدېنه چه هغه بد بد خویونه زده کړی ښه ښه خویونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو ځنی ئې کله د تحسین او آفرین په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذریعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړی قوت پکښی پیدا شي تر تعلیم لاندی ونیول شی، د کوچنی روزونکی او مربی باید عاقل، متدین او د کوچنیانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بیان لرونکی او د نظافت، سیاست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دینی او اخلاقی زده کړو ځخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړېته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین وربادندی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی[1].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی موږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ!
شیخ دا موضوع ښځکه ښه تحلیل کوی او وایي چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښوریږی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په

---

١ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، موږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل ملت اوپښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)[2]

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر کښې وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.

که چیری له کوم خدمتګار ځنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډیر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګارئ منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختی

د کورنۍ نیکبختۍ اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر څوك د جمال حقیقت وپېژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقایص په کورنیو کښی د همدې لامله پیښېږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولېږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، څوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او څوك په ښه کړه وړه غولېږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هېڅ مراعات نه کوی، بعضی خلق لا د ښځی تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل مېړه ته په ډېره درنه سترګه نه ګوری او ډېر انقیاد ورته نه کوی، نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولېږی.

لمړی تربیه

پدې کښې هېڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکره کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړی خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړی مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کېږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومېږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او رښتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماء چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څېړنه کښی تېروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لږوالی او زیاتوالی په موجباتو ډېر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځی ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د مېندو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شی او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و نما کښی د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسی نورو اشخاصو پکښی ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې ورته يو فصل خاص کړی نورو طبيبانو هم ورته پخپلو کتابو کښې فصلونه مقرر کړيدي.

تربيوی مذاهب

کوم علمي اصول چه د روزنې پوهانو وضع کړيدی دري مذهبه ځنې جوړيږي:

لمړی: د هلفتيوس فيلسوف مذهب دی وايي وړوکی په اوله کښې د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئې چه لمړی ځل په مور يا دايی سترګی ونښلی همدغه ئې اول مربی ګڼل کيږی، چه د حيات لاری ورښئي نو بنا پر دې نظريی کوچنی په ښو او بدو نه ستايل کيږی، او لکه يو حيوان د خپل احتياج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقليد کړی.

دوهم: د ډاکتر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چينه اعضا او جوارح ګڼي، او وايي چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربيه پکښې تاثير نشی کولی.

دريم مذهب: يوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفريط ګڼي وايي چه ډېر کوچنی سره لدې چه اعضائې ناقص وی، روزنه ښه اغېزه پرې کوی او ډېر کوچنی بيا سره لدې چه روغتيا او بدن ئې ښه وی هم روزنه پکښې اثر نشی کولی، نو بايد طبيعت او تربيت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبيعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربيت همدغه قوتونه د محيط له حال او د کوچنی له ميل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ويلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلی او مادی قوتو صيقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښی ئې استعمالوی.

افلاطون وائی، تربيه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شی.

سپنسر وايی، تربيه انسان د پوره معيشت دپاره تياروی.

د تربيې نېټې او هغه شيان چه پر تربيه کښې اثر کوی

کوم شيان چه د تربيې په اصلاح يا خرابوالی کښی تاثير کوی هغه دا لاندينی عوامل دي.

١ کور
٢ همنشينان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
٤ فاميل او کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ کتابونه او جراید
۶ طبیعت
۷ سیاحت

نظر دې پاسنیو عواملو ته روزنه درې اصلی دورې او یوه تتمیمی دوره لری، چه د درو لمړیو دورو آثار پکښی ښکاره کیږی.

۱: مورنی تربیه چه د ولادت له وخته شروع کیږی او په اوه کلنۍ باندی ختمیږی.

۲: اولنی تربیه چه کوچنی د خپلی مور له لاسه ووځی پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کیږی تر څوارلس کلنۍ پوری.

۳: ثانوی تربیه چه هلك په عالی مکاتبو کښی له لویو ښوونکو څخه تحصیل او زده کړه کوی.

۴: تتمیمی دوره چه پدې وخت کښی انسان اجتماعی ډګر او د عمل میدان ته داخلیږی، دا دوره د حیات په ختمیدلو باندی تمامیږی او بس.

نو څوك چه له خپل اولاد سره مینه او علاقه لری باید په هره دوره کښی خپل اولاد ښه وروزی او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړی. د کورنۍ تربیې مسئولیت د کورنیو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوی تربیې مسئولیت پر حکومت او ملت دواړو باندی دی، چه باید داسی مدارس او مکاتب پیدا کړی چه حیاتی علوم پکښی لوستل کیږی.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربیه ده چه مورنۍ تربیه ورته ویل کیږی. دوهمه او دریمه تربیه د مملکت په داخلی سیاست پوری اړه لری. هر کله چه د تربیې علما علم النفس د تربیې اساس ګڼی، او د انسانی جامعې د نفسی حالاتو پیژندل د یوه انسان په نفسیت پیژندلو پوری تعلق لری، لازمه ده چه میندی له علم النفس څخه برخه ولری چه د خپلو اولادو طبیعت وپیژنی او استعداد ئې وروزلی شی.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظایفو خبروي، او دې علم د (فزیولوژی) سره اشنا وی هغه ته د اعضای رئیسه ؤ وظایف، د هضم، د زړه ښوریدلو، سږیو ته د هوارسېدل تاثیر چه د انسان په حیات کښې ئې لری دا ټول کیفیتونه معلوم وی مګر دا پوهنه او دا علم سطحی او قاصر بلل کیږی ځکه چه انسان یوازی د دې ظاهری جسم نوم ندی، انسان د یوه معنوی شی لرونکی هم دی چه هغه د شعور، علم او فکر آله ده او عقل ورته ویل کیږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان لکه چه د خپل جسم روزنه او تربیه کولی شی د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دی چه لمړی ځل پخپلو هغو معلوماتو کښی چه د ده عقل ورسره اشنا دی ښه غور او دقت وکړی او وروسته خپل معلومات مرتب او زیات کړی ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل کښی بحث کوی او علم النفس ورته وایی ورسیږی. لدې بیانه به معلومه شوې وی چه علم النفس په ټولو نفسی مظاهرو او حرکاتو کښی بحث کوی.

خاطر

یوه ورځ یوه زده کوونکی په امتحان کښی چلول کاوه ښوونکی ورته په قهر شو او یو ساعت ئې له خپل مشغولیت څخه ایسار کړ، او تر قید لاندی ئې ونیو، لږ شببه وروسته د متعلم رنګ زیړ او بیهوښه شو، شعور ترې لاړ، او د عقل حرکات ئې بند شوه چه نه ئې څه لیدل او نه ئې څه اوریدل، نو ښوونکی ازادی او خلاصی هوا ته واېست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشیندلی، پس لدې د متعلم په اعضاٗ او بدن کښی نوی حیات وچلېده او حس پکښی رو رو پیدا شو سترګی ئې ببرته وغړولی، او عقل ئې د خپلو وظایفو په ادا کولو شروع وکړه، په زړه کښی ئې د افکارو سلسلې جوړی شوې او خاطر ئې په هغو شیانو چه د ده په زړه کښی ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظایفو اجرا کولو ته خاطر ویل کیږی.

هره ښځه چه په عقلی امورو پوره نه پوهیږی او تحلیلولی ئې نشی هغه د خپل کوچنی په ذهن کښی څه نشی ځایولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زیرکۍ درجې ته رسولی شی.

د عقل د روزلو لاری

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شی.

د عقل د روزلو دپاره دوې طریقې دی چه یوېته ظاهری او بلی ته باطنی وایی. باطنی طریقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کیږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.

ظاهری طریقه دوه قسمه ده یوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ویل کیږی. ملاحظه دېته وایی چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بیا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښی ووینی اثر ته یې هم ښه ملتفت شي چه بیا د تطبیقاتو په اثر کښی د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښی ګرزی معلوم کړی شی. دېته فراست وایی چه انسان د دې په واسطه مریض او ضعیف عقلونه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

روزلی شی، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شی. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتایج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که میندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهیږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شی.

داسی میندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښی شجاعت او د نفس لوړتیا ځایوی، او د لویو خلقو په پوړ کښی ئې دروی. د همدې لامله (مونتینی) وایی چه زموږ د لویو عیبو جراثیم زموږ د طفولیت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لویو امورو جلب د میندو او دایی ګانو په لاس کښی دی. د عقل د لویښت او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونیول شی، عقل ئې په هره مرتبه کښی وده کوی او کنه نو محروم پاتی کیږی، او نوم یې د انسانیت له صفحې بیخی محو کیږی.

لمړۍ مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښی د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پیژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښی باید دکوچنی له نظره ډیر صورتونه تیر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پوری د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کیږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښی د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښی که طفل هر څومره پوښتنی وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډاروونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښی ځای ونه نیسی، پدې وخت کښی ښائی چه هر کوچنې ډیر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوغوالی له وخته شروع کیږی پدې وخت کښی عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی. پدې دوره کښی عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پیژندلو او د فایدې معلوملو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښی ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خپلو ورونړو او ملګرو سره په مينه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وكړي، او د چا زړه آزار نكړي.

ماشوم پدې وخت كښې لكه نيالګى او تربيه لكه اوبه داسې دي، چه نيالګى پرې وده كوى او خوږه ميوه نيسي.

پوخ سړى هېڅكله خپل خويونه او عادتونه نه پرېږدى، نو ښائى چه سړى خپل اولاد په همدغه وخت كښې د ښو خيالي او لطيفو قصو په اورولو ښو ښو كاروته راواړوى، او بې لدېنه چه هغه ته صريح امر ونه وشى، بايد د حكاياتو په ذريعه او د ترغيب له لارى ښه ښه خويونه ئې په دماغ ځاى كړه شى، مګر كومې قصې چه له حقيقته ليرى وى، او وقوعى جنبه نلرى، لكه د عفريت يا فانوس سحرى او داسې نورى قصې هغه بايد سړى د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوى، چه محض اوهام او هغه اميدونه چه نه عملى كېږى د ده په ذهن كښې ځاى ونه نيسي، او لكه بعضې كسان چه د عفريت داېلولو ارمان كوى، او نه ور رسېږى دى هم د دغسې آرزوګانو (چه نه په حيات كښې دخل او نه خارجى وجود لرى) په ارمان او سودا كښې پاتى نشى، نن د هر قوم پوهان او پياوړى اشخاص كوښښ كوى چه دا قسم افكار د نوى نسل ذهن ته ونه رسېږى.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلميتوب او رشد تر وخته پورى ده، كه اولاد په صحيح طور روزل شوى وى، دغه وخت د ده په عقل كښې د سعادت آثار ښكاره كېږى او په جامعه كښې مسعودانه ژوند كولى شى، پدې وخت كښې بايد اولاد ته نظرى تعليمونه وشى، او هغه علمونه وروښودل شى چه دى ورته احتياج لرى.

هر كله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طى كړى، نو دى په هيئت اجتماعى كښې يوه ګړندى او كاريګر عضو ګڼل كېږى، په ښه سلوك د تحسين وړ ګرزى، او په بدو كارو ملامتيږى، پدې وخت كښې بايد انسان د لويو خلقو تاريخ ته رجوع وكړى او د هغوى په احوالو ځان خبر كړى، چه دى هم د هغوى په لار لاړ شى، او پيروى ئې وكړى.

د بدن روزل

هر كله چه كوچنى پيدا شى او د دنيا هوا پرې ولګېږى قسم قسم حالات پرې راځى، او هر راز عوارض ورته پېښيږى نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابير په كار دى ترڅو چه دى د ضعف دا ټول مراحل طى كړى، او رشد ته ورسېږى.

نو په مېندو لازمه ده چه خپل كوچنى اداره كړى، او په تربيه كښې يې له هره حيثه زيار وكاږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدې موضوع کښې طبيبانو او حکماۤ کافي بحثونه کړی او د کوچنی ټول ضروريات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پوری دا ټول صحی مسایل ئې بیان کړی دی، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د ميندو دپاره به مو څه تفصيل کړی و.

بدنی ورزش او رياضت

په جسمی روزنه او روغتيا کښی بدنی ورزشونه او لوبی خورا ډېر اهميت لری، هر طفل ته د ده له بدنی قوت او عمر سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دی.

شيخ ابن سينا پخپل کتاب (قانون) کښی د اطفالو او لويو سړيو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلی دی. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښی جاری دی دا ټول بلکه لا څه زيات زموږ په پخوانيو کتابو کښی بيان شويدی او د هر اندام د قوت او د وينو د جريان دپاره يو مخصوص ورزش ټاکل شوی دی، لکه چه د خولې او ورې ژبی (ژبی) د ورزش دپاره بعضی ثقيل او خفيف آوازونه ايستل او نفس بندول او داسی نور علاجونه ښودل شوی دی چه دا هم په بدنی ورزش کښی حسابيږی.

ابن سينا د دې فصل په خاتمه کښی وايي چه هر انسان ته د ده د بدنی قوت سره مناسب يو قسم ورزش ضرور دی، نو ميندی بايد خپلو اولادو ته يو مناسب ورزش چه عقلی او بدنی دواړه قوتونه په تناسب سره زياتوی غوره کړی، چه د ملت دپاره غښتلی افراد شی.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوی چه خپل اولاد مهذب تربيه کړی او د ملت دپاره ګړندی اشخاص تقديم کړی، دوی د دې دپاره هر راز فکرونه کړی او په هره لار چه دوی د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسيله ګڼلې تللی دی، مګر کومی نتيجې چه دوی اخستی دی هغه د دوی د خوشحالۍ سبب ندی ګرزېدلی، دوی داسی ځلميان ميدان ته را ايستلی دی چه د علم او ذکاوت لرونکی دی او د رزق د پيدا کولو مينه لری مګر پدې نه پوهيږی چه له ژونده څنګه استفاده کيږی؟ دا څکه چه زموږ په وطن کښی ښوونه او روزنه په اشخاصو کښی دا طاقت نه پيدا کوی چه د حيات په ميدان کښی منډې ووهلی شی نو له پلرو څخه د اولاد د روزنی په باب کښی سمه لار ورکه شوېده.

که موږ د مترقی ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښی يوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښی دی پيدا کوو، او موږ ته دا اطمينان پيدا کيږی چه د رزق د پيدا کولو دپاره ډېری لاری دی که موږ د سعيې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکری څنی خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.

پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافری او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسیږی چه د دوی زړه ئې غواړی.

زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه مور پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه وړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.

د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیی او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کیږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمیږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.

موږ پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومیږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.

دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدۍ او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کیږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتۍ لور ته نژدې کیږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقی خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښې څومره ملتونه او پادشاهان ذليل شوه ايا دا د قناعت او سستى په اثر کښې وو او که د کوښښ او عمل نتيجه وه؟
بعضى اشخاص وى چه په خلقو کښې بدى بدى قصې چه خلق مايوسيت ته را بولى، نشر وى او له عمل ځې راګرزوى چه بيا په هر شى کښې شکوم نيسى، او جد و جهد ته هيڅ اهميت نه ورکوى، که مور پدې پوه شو چه خپل اولاد بايد ښنګه تربيه کړو، البته زموږ په جامعه کښې به داسى نشريات بې تاثيره شى خصوصاً که زموږ مؤلفين پدې باب کښې خپله وظيفه اجرا کړى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبیر منزل کښې وشوه زاید او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقیقت کښې د جامعې اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په لیری لیری وسایلو او د ملت په سعادت کښې فکر وشي او راتلونکی حالت یې په نظر کښې ونیول شي.

موږ وینو چه واړه ملتونه د حریت او قانونی حیات خوا ته نژدې کیږی. او هغه لوی اجتماعی تطور چه موږ ئې په شرق کښې آثار وینو، پدې مو خبروی چه حریت، مساوات او د ملتو یو شان تحول به په شرق او غرب کښې عمومیت پیدا کړی او ټول به یوی غایې او مقصد ته ورسیږی.

هر ملت که غواړی چه خپل افراد د قانونی ژوندون دپاره تربیه کړی هغه باید داسی قوانین مقرر کړی چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړی چه موږ باید په اصلاحی او ضروری امورو کښې لکه د ثروت زیاتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعدیل او سمون او داسی نور ... یو مجلس ولرو پدې صورت کښې به د مجلس او کورنۍ مشر یوازی پخپله رایه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کیږی، دا راز واړه مجلسونه د یوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.

هغه کوچنی چه پداسی کورنۍ کښې لږ لوی شي، او سترګی وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلایل واروی، نو قانونی فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښې پیدا کیږی، او هر وخت چه ځلمیتوب ته نژدې شی خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ یې تر غاړی کیږی تیار وی.

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لری او په هر کلی او ښار کښې یوه کورنۍ له بلې سره روابط لری نو کیدای شي چه د یوه ښار ټولې کورنۍ په ګډه بعضی افراد منتخب او یو داسی مجلس تشکیل کړی چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړی. پدې صورت کښې هر کلی او ښار خپل اولاد په استقلالی تربیت باندی تربیه کولی شي.

کورنی تعاون او مرسته

کومې کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شوری او د دغه انتظام قایمولو محبت لری هغه د همدغه فکر په اثر کښې د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکی او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وی هره میاشت پکښې څه پیسې اچوی، چه د عمومی مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښې صرف شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز ملت خپل اقتصادی موجودیت ډېر ښه ساتلی شی، دوی کولی شی چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړی.
هر څومره چه افراد زیاتیږی، او دا سلطه وسعت مونده کوی هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامیږی.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شوری په اساس بنا کړی دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښی د اجتماع هغه روح بیانوی چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښی ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښی بحث کوی، چه د جماعتو په پیدا کولو کښی اغېزه لری، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دی. ده پدې کتاب کښی هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دی ډېر ښه ښودلی، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښی د طبیعی اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت ځنې د شعبو او قبایلو تشکیل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه یو له بله لری پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تیار کړی دی.

علامه مونتسکیو پخپل کتاب (اصول النوامیس و الشرایع) کښی د اجتماع طبیعی قوانین، یا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښی چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښی له هر شی ځنې وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتۍ حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.

۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتیاج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پیدا کولو دپاره ئې زیار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبیعی قانون او ناموس دی.

۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی یو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښی ئې عواطف پیدا شوه دا دریم طبعی قانون دی.

۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مینځکښې عواطف پیدا شوه په پوهنو (معارف) کښی ئې هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې میل پیدا شو.

دا هغه طبیعی قوانین دی چه د اجتماع روح ځنې تشکیلېږی.

کوم وخت چه د قبایلو په مینځکښې اختلاف او دښمنی پیدا شوېده، هرو مرو پکښی عایلوی محبت د ملګرۍ احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عایله او قبیله کښی محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړۍ مرتبه کښی همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم وخت چه انسان علوم او معارف ومیندل، د اجتماع احاطه لویه شوه، او طبقات پکښې پیدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زیاتی شولې، او د شریعت او قضا دایرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاریخی ملتو کښې لیدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښې (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسایل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پیدا کولو محبت زیات شوی دی او په همدغه وخت کښې لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتیا ته احتیاج لیدل شوی، او په بشری ټولیو کښې نوی نوی احتیاجات او عمرانی تحولات پیدا شوی، چه پدوی کښې ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبایلو کښې د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسیت، د مملکت جغرافیائی حدودو، دوی یو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شریك وی تاریخ ئې هم یو وی هغو ته ملت ویل کېږی او د ژبې یو والی هم د ملیت ارکان ګڼکوی.

د یوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شریکی او متحدی وی، او ټول خلق یوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پیدا کوی.

ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سیاحت کښی دا خبره ښیخی ښکاره شوه چه هر ملت یو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشریحی حواص ثابت او پایدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پیدا کېږی.

د اجتماع پوهانو دا حقیقت ښیخی منلی دی چه د یوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نیکو میراث دی او همدغه شی دی چه د یوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکیلېږی.

لډېنه دا نتیجه اخستله کېږی چه یوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی یو شعور او یو فکر پیدا کوی، او ټول افراد یوې خواته بیائي د یوه ملت په امتیاز او بېلوالی کښی لمړی مقام او زیات اهمیت لری، نو همدغه شی د ټولیو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د یوه ملت د وحدت او فکری یو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثیر لری:

اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هیڅلکه نشی کولی، نو دا یو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطیسی کیفیت یو نفسی تاثیر شته چه ټول خلق یوه کار ته را کشوی او د حکایت په طور ئې یوه عمل ته وړاندی کوی، دوی پخپل ځان باندی یو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شی پیدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په یوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پیدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره ښیخی مباینت لری، او دا د هغه نفسی تاثیر نتیجه او فایده ده.

ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښی وایی: چه په اول نظر سړی ته د یوه ملت د افرادو په صفاتو کښی اختلاف او مباینت معلومېږی مګر چه سړی ښه ځیر شی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېږي چه ټول افراد په عمومي نفسي صفاتو کښي سره شريك دي او دغه نفسي صفات لکه هغه جسمي صفات چه دا ملت له بل ملت څخني بېلوي ثابت او پايدار دي او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوي کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم باب
حکومت

د حکومت د پيدا کېدلو په کيفيت کښې د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:
چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر کار د ځان د فايدې دپاره کوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوشه نيشنۍ او انزا ځنی متنفر دی، نو هر کله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تېر غامی کوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې کړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر کښې حکومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان کړی.
ژان ژاك روسو وايی:
انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتېږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدلېږی، نو هر کله چه انسان ته د حيات په لاره کښې هر راز موانع پېښېږی چه دی يوازی هغه له خپلی مخی نشی لری کولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس کوی او مجبورېږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وکړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعي هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاکميت هم د حکومت د اجتماعی هيئت حق دی.
اصل حقيقت دا دی چه د حکومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليکونکی په يوه داسی قالب کښې اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.
د دې نظريې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت ځنی وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هيئت ته تابع وی او اجتماعی هيئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښې طبيعی قوانين په بشری قوانينو بدل شوه او په افرادو باندی د هيئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښې ئې هيئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د يوې معاهدې صورت ئې پيدا کړ چه له يوې خوا حقوق او له بلی خوا واجبات رد او بدل شويدی.
څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښې ويلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظريه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هيئت کښې د دوی له خوا پاچا د اجتماعی ترون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان یی تحول موندلی دی.
بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.
نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظریه مختلفه ده او هر چا یوه نظریه چه ده ته ښه ښکاره شویده خلقو ته ښوولې ده.
مګر صحیح او معقوله نظریه دا ده چه د پلار ګلوی سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته ترینه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.
نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرایزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقلیمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانین هم له طبیعت او قومی عاداتو ځنی پیدا کېږی.
نو ویلی شو چه د تاریخی حکومت منشا د پلارګلوی سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شویده او ورو وروئې خپله دایره ارته کړېده او د طبیعی حکومت منشا د جماعتونو احتیاج او اړوالی دی یوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغامیو چه د نورو په حق باندی کېږی مخه ونیسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

د حکومت وظیفه

پدې موضوع کښی بحث کوونکی مختلف نظریات لری، یوه ډله وایی چه فرد تر هغه وخته پوری ترقی نشی کولی ترڅو چه د حریت په میدان کښی په اقتصادی امورو کښی پخپل سر پرې نه ښود شی، پدې صورت کښی نو فرد پخپله ذاتی ترقی کښی بې له خپل همته او خپل فکر او عمل ځنی په بل شی اعتماد نه کوی او ټول قوتونه ئې وده کوی.
د دې کسانو په نزد د حکومت وظیفه د وطن حمایت او د داخلی نظام او امنیت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضیانو په مقررولو باندی کېږی چه ضروری او لازمی قوانین وضع او معمول شی.
دا کسان وائی چه د دنیا نظام د تنازع للبقا – او بقای اصلح په اساس بنا دی او تجارب هم دا وائي چه باید فرد په اقتصادی امورو کښی پخپل سر پرې ښودل شی.
مګر بعضی داسی کارونه شته چه که حکومت پکښی مداخله ونکړی لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوستې انتظام، او اجباری تعلیم یا د اوسپنی لار – نو پوره فایده ورځنی نه اخستله کېږی.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کېږی که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شی نو د سیالۍ او همچشمۍ په اثر کښی له مصلحت او ضرورت ځنی زیات اجرا کېږی.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصی مصلحت مشغول شی نو د اطفالو او ضعیفانو حمایت او د فقیرانو معاونت ته نه ملتفت کېږی، نو ضرور ده چه حکومت په دغسی کارو کښی مداخلت وکړی.

ځنی خلق وایی چه فرد د نورو مرستی او ملګرتیا ته اړ دی او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو باید حکومت ټول اقتصادی امور لکه صنایع او زراعتونه په خپل لاس کښی ونیسی، ځنی فیلسوفان لکه ټولستوی بیا وایی: چه حکومت ته بیخي ضرورت نشته او د مال صرفول د حربي آلاتو او عسکری تنظیم دپاره له صحیح انسانیت سره منافی دی، دی وائي چه حکومت له فطرت او طبیعت ځنی مخالف یو شی دی او ملتونه هغه وخت انتهائی سعادت ته رسېږی چه حکومت بیخی د خلقو هېر شی.

دا درې مذهبه، هیڅ یو له افراط او تفریط ځنی خالی نه دی او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقی ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښی څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعیفانو حمایت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانین وضع کول، د کرهڼی، تجارت، صنعت د لوړتیا وسایل ټولول، د حمل و نقل بری او بحری وسایل لکه: د اوسپنی لار، برېښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دین ساتنه او داسی نور تهیه کول قبوله کړېده.

د ټولستوی او فیلسوفانو فکر یو محض خیال دی چه عملی کېدی نشی ځکه چه ټول خلق لکه ټولستوی فیلسوفان کېدی نشی چه هر سړی له ټګۍ، خیانت او شر ځنی ځان خلاص کړی شی او صحیح انسانیت په دنیا کښی وچلېږی.

دا هغه نظریات دی چه اجتماعیونو د حکومت د وظیفی په باب کښی ښکاره کړی او د حکومت د مداخلی حق یې د خلقو په شئونو کښی ښکاره کړیدی مګرهر حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانته له احتیاجه سره سم نصب العین او غایه لری چه د هغې په مقتضا کار کوی، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړیږی، او وطن ودانیږی، لوړوی او ودانوی ئې!

د هر ملت سیاسی تربیت د افرادو په نفسیاتو او ذهنیت کښې پوره دخل لری او تعلیمات هم د همدغې تربیتې له مقتضی سره برابروی. کوم ملت چه د هیئت اجتماعی احترام لری د هغه ملت هر فرد بې له یوه قوت او باعث څخه د نورو د حریت احترام ساتی، او هېڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګوری. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګوری ځکه چه هغه د سلطنت تاج عیناً د ملت تاج ګڼی چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ایښی دی، نو دوی د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لری او همیشه ورته د محبت په سترګه ګوری.

هغه کسان چه د پردی حکومت تر لاس لاندی ژوند کوی هغوی ته د حکومت هر ږغ لکه آسمانی ټکه داسی ښکاره کېږی او هر کار چه په حکومت پوری ربط لری ورځنی ډېره کوی مګر د ملت د خواخوږی او خپل او ملی حکومت.بنه او سیاسی روزنه دغه راز اوهام محدود کوی او خلق پدې باندی پوهوی، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لری او د حکومت اشخاص هم دغسی افراد دی لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضیٰ او د ملت په مرضا حکم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښی د پخوانيو نظريه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی څنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او څنګه به تيت جمعيتونه او واړه طوايف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظريه بايد په هر مملکت کښی عدل قايم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.

کونفوشيوس چينی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښی د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه هميشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښی خپل ځايونه بدلوی او انتقال کوی.

ملك[١] شيانغ وايی: د اسمان زوی يا امپراطور د مملکت د خير او فايدې دپاره پيدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پيدا شوی.

په چين کښی دا متل دی چه د ملت محبت پيدا کړه مملکت به پيدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شي.

له (سولون) يونانی ښخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنيت لوړی درجی ته رسيدلی دی؟ هغه وويل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښی نه وی او ظلم پرې باندی نه کيږی.بلکه لا د يوه بل قوم په مظلوميت هم نشی راضی کېدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عيناً په دوی کيږی.

له (کسری) ځنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده وويل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غصب په وخت کښی کريم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لويه وعده وی. ارسطو طاليس ويلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت يعنی لښکر ته نه محتاج کيږی.

د حکومت په باب کښی د پخوانيو مصريانو نظريه

د مصريانو له پخوا وخت ځنی (يعنی پخوا له اسلامه) دا رايه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښی شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکيمان او د رايي خاوندان د حکومت د امورو د ترتيبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سياست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.

کله به چه د مصريانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطيبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل يا ظلم خير يا شر ټول صفات به يی بيانول پس له هغه به د ټول جمعيت رايه د ده

---

[١][3] دا د چينايانو او جاپانيانو عقيده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی ګڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په باب کښې غوښتله کېده چه ايا دی په احترام او تعظيم ښخ شی او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شی.

دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښې ډېر تاثير درلود، او دوی يی مجبورل چه د اهل رايو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاريخ کښې ليدل کېږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکيت له القابو محروم شوی دی.

نو د مصر پخوانيو شوراؤ يو حقيقی صورت درلود او يوازی علما او حکيمان او دينی مشران به پکښې نه وو د اقليمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښې شامل وو، چه لدی ټولو څخه به يو عمومی جمعيت تشکيل کېده چه په لويو او مهمو کارو کښې لکه: حرب يا صلح، د قوانينو اړول، د حاکمانو درول يا داسی نورو کارو کښې به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سياست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت د اسلام په نظر کښې

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښې ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.

مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقیینو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.

زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.

په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د خدای کتاب او د رسول^(ص)^ اقوال دی. په اسلام کښی خلافت په میراث له یوه ځنی بل ته نه نقل کېږی. چه له پلروځنی زامنو ته او له زامنو ځنی لمسیانو ته ورسېږی.

ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ټکل کېږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کېږی لکه چه د خلیفه په حق کښی ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت څخه یی بلی خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښی خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.

نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښی ځان جاهل او بی خبر نه ګڼي. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کېږی او کله حق ته رسېږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.

د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښی بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو څخه احکام اېستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګانو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.

دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښی راسخ او ټینګ شی هغه هېڅکله د هغه چا په مخ کښی چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیټوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو په دغه صورت کښې پاچا له خپل ملت سره داسې سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.

دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښې، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسی جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماٴ د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسی شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښې څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکيمانو، سياسيونو او اجتماعيونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوب ورباندی ګټل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رايه چه ميدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظريه ده چه پخپل کتاب (ارأ اهل المدينة الفاضله) کښې ئې ښکاره کړېده، دی وايي چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

١: د عضاوو پوره والي
٢: پوهه او سنجش
٣: د حافظې ښه والي
٤: زړه سوی او عاطفه
٥: فصاحت
٦: د زده کړی (عرفانی) شوق
٧: په شهواتو او خواهشاتو کښې اعتدال
٨: لوړ همتی (کبر النفس)
٩: له رښتيا او رښتيا ويونکو سره محبت لرل
١٠:د دنيا متاع ته په کمه سترګه کتل
١١: له عدل او د عدل خاوندانو سره مينه
١٢: د عزم او ارادې ټينګوالی

فاريابي د دې شرطونو له بيانه وروسته ويلي دي چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پيدا نشي نو بيا د رياست او مشر توب ور هغه څوك دی‌چه پخپل شريعت ټينګ او ښه هوښيار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسيم په ډول وی او دوی ټول پخپل منځکښې متحد کيږي نو دوی ټول بايد مشران او رئيسان وی.

او هر کله که يو ښار له حکمت څخه حالی شي او دغه شرطونه په رئيسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ويلی چه د دغه منصب ور هغه څوك دی چه دا لاندينی څلور صفتونه لری:

١: علم ٢: عدالت ٣: کفايت ٤: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:

ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.

علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو څنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګکو دی.

خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګڼی لکه زامن او وروڼه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایی او ښېګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماء او پوهانو وېشل کېږی.

دا ټول له درېو عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنۍ ډله.

چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو څنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!

او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:

۱: د لوی خدای حقوق ساتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلیږی او هر څه پکښی راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلیږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده؛ د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښی باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱: د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نزدیوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسیره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبیر او اداره

غرض له تدبیر د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکیلول، د والیانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضیانو او منصبدارانو تعینول، لیکن پدې ټولو کښې باید د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه باید پوه او عالم وی د حکومت په ضروریاتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بیړه نه کوی، او ښه تحقیق دی کوی، نه دی هدیه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نیسی، د حکومت مامور باید په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو ګډ نکړی، او له رشوت او خیانت ځخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library